



3. Κείμενο-Μετάφραση σε αντιστοίχιση

ἔτι δέ, ὦ βουλή,
 εἶπερ ἵππευσα,
 οὐκ ἂν ἤ ἔξαρνος ὡς δεινόν τι πεποιηκῶς,
 ἀλλ' ἠξίουν δοκιμάζεσθαι,
 ἀποδείξας ὡς οὐδείς τῶν πολιτῶν
 κακῶς πέπονθε ὑπ' ἐμοῦ.
 ὄρῳ δέ καὶ ὑμᾶς ταύτη τῇ γνώμῃ χρωμένους,
 καὶ πολλοὺς μὲν τῶν τότε ἵππευσάντων
 βουλευόντας,
 πολλοὺς δ' αὐτῶν κεχειροτονημένους
 στρατηγούς καὶ ἱππάρχους.
 ὥστε μὴδὲν δι' ἄλλο ἠγείσθε με
 ποιεῖσθαι ταύτην τὴν ἀπολογία,ν
 ἢ ὅτι ἐτόλμησάν περιφανῶς
 καταψεύσασθαι μου.
 Ἀνάβηθι δέ μοι καὶ μαρτύρησον.

Επιπλέον, κύριοι Βουλευτές,
 εάν βέβαια είχα καταταγεί στο ιππικό,
 δε θα το αρνιόμουν σαν να έχω κάνει κάτι κακό
 αλλά θα αξίωνα να επικυρωθεί η εκλογή μου,
 αφού αποδείξω ότι κανείς από τους πολίτες
 δεν έπαθε κακό από μένα.
 Γιατί βλέπω ότι και εσεις έχετε την ίδια γνώμη
 και πολλοί από αυτούς που τότε ήταν ιππείς
 είναι Βουλευτές (τώρα)
 και πολλοί από αυτούς έχουν χειροτονηθεί
 στρατηγοί και ἱππάρχοι.
 Επομένως για κανένα άλλο λόγο να μη νομίζετε
 ότι κάνω αυτήν την απολογία,
 παρά επειδή τόλμησαν περίτρανα
 να με κατηγορήσουν ψευδώς.
 Ανέβα λοιπόν και δώσε κατάθεση για μένα.

4. Γλωσσικά - Γραμματικά σχόλια

ἔτι: ποσοτικό επίρρημα (= ακόμα).

δέ: παρατακτικός αντιθετικός σύνδεσμος (= αλλά, όμως).

ὦ βουλή: κλητ. εν. θηλ. του ουσιαστικού α' κλίσης ἡ βουλή (= οι βουλευτές).

εἶπερ: υποθετικός σύνδεσμος < εἰ + πέρ (εἰ = εάν και πέρ = εγκλιτικό, επιτατικό, βεβαιωτικό μόριο).

ἵππευσα: α' εν. οριστ. αορ. α' ενεργ. φωνής του ρ. ἵππεύω (= είμαι ιππέας, υπηρετώ στο ιππικό).

οὐκ: αρνητικό επίρρημα, αρνητικό μόριο (= όχι, δεν).

ἂν: δυνητικό μόριο.

ἠ: α' εν. οριστ. παρατ. ενεργ. φωνής του βοηθητικού ρ. εἰμί (= είμαι).

ἔξαρνος: ονομ. εν. αρσ. του δευτερόκλιτου επιθέτου ὀή ἔξαρνος, τὸ ἔξαρνον (= αυτός που αρνιέται με επιμονή, απολύτως, κατηγορηματικά).

(ἔξαρνός εἰμι = αρνούμαι).

ὡς: αναφορικό τροπικό παραβολικό επίρρημα (= σαν, καθώς).

δεινόν: αιτιατ. εν. ουδ. του δευτερόκλιτου επιθέτου ὀ δεινός, ἡ δεινή, τὸ δεινόν (= φοβερός, φοβερή, φοβερό).



κακῶς	άσχημα	βλ. παρ. 1 κακῶς
πέπονθε	υποφέρω	πάσχω, παθαίνω, πάθημα, πάθος, παθοποιία, απάθεια, απαθής, περιπαθής, παθητικός, παθογόνος, εμπάθεια, εμπαθής, συμπάσχω, συμπαθής, συμπαθητικός, συμπαθῶ
δοκιμάζεσθαι	περνάω δοκιμασία	βλ. παρ. 3 δοκιμάζειν
ὄρῶ	βλέπω	ὄραση, ορατός, ἀόρατος, ἐνόραση, ἀδιόρατος, ὀφθαλμός, μάτι, ἰδέα, ἀποψη, κάτοψη, ὑπόπτος, ἐποπτεία, πανόραμα, ὑπερόπτης, ἀυτόπτης, κάτοπτρο, προοπτική, μέτωπο, πρόσωπο, προσωπεῖο
γνώμη	ἀποψη	βλ. παρ. 5 γνώμην
χρωμένους	χρησιμοποῖω	χρήση, χρήμα, κατάχρηση, χρηστικός, ἀχρηστος, εὐχρηστος, δύσχρηστος, χρησιμοποίηση, χρηματιστήριο, χρηματοδοτῶ
πολλοὺς	πολλοί	βλ. παρ. 1 πολλήν
βουλευόντας	εἶμαι βουλευτής	βουλευτής, βούλευμα, βουλή, βουλευτήριο, βουλευτικός, διαβουλεύομαι, διαβούλευση, ἐπιβουλή, συμβούλιο
στρατηγούς	στρατηγός	στρατηγεῖο, στρατηγικός, στρατήγημα, ὑποστράτηγος
ἰπάρχους	αρχηγός ἱππικού	βλ. παρ. 3 ἵππευον
κεχειροτονημένους	εκλέγω	χειροτονία, χειροτονημένος, χειροτονῶ, ἀχειροτόνητος
ἡγείσθε	θεωρῶ	βλ. παρ. 1 ἡγοῦμαι
ἀπολογίαν	ἀπολογία	ἀπολογητικός, ἀπολογούμαι, ἀπολογούμενος, ἀπολογητής
περιφανῶς	ολοφάνερα	βλ. παρ. 3 φαίνωμαι
ἐτόλμησάν	τολμῶ	τολμηρός, τόλμη, τόλμημα, ἀτολμος, παράτολμος
καταψεύσασθαι	λέω ψέματα	ψεύδομαι, ψεύτης, ψεύδος, ἀδιάψευστος, ἀψευδής, διάψευση, ψευδομάρτυρας, ψευδαίσθησι, ψευδάργυρος, ψευδορκία

ΥΠΕΡ ΜΑΝΤΙΘΕΟΥ



ἀνάβηθι

ανεβαίνω

ανάβαση, αναβατήρας, αναβατόριο, αναβάτης, απόβαση, κατάβαση, βάδην, βαθμός, βωμός, βάθρο, βατήρας, βατός, βήμα, διαβήτης, διάβημα, επέμβαση, παρέμβαση

μαρτύρησον

δίνω μαρτυρία

μαρτυρία, μάρτυρας, μαρτυρικός, μαρτύριο, διαμαρτυρία



Ανάβηθι: ρήμα/ σύ (ενν.): υποκείμενο.

μοι: δοτική προσωπική χαριστική στο **Ανάβηθι**.

☛ **καί μαρτύρησον:** Κύρια πρόταση.

μαρτύρησον: ρήμα/ σύ (ενν.): υποκείμενο.

10. Νοηματική απόδοση

Για τον Μαντίθεο η υπηρεσία στο ιππικό δεν είναι συνώνυμη της αδικίας και της παραβίασης των νόμων που έχει θεσπίσει η πολιτεία. Η αντίληψη αυτή δεν αποτελεί προϊόν μόνο της δικής του σκέψης αλλά και των Βουλευτών, αφού πολλοί που στο παρελθόν είχαν διατελέσει ιππείς κατά την περίοδο των Τριάκοντα Τυράννων, τώρα είναι Βουλευτές και στέκονται μπροστά του. Επίσης, πολλοί άλλοι αργότερα υπήρξαν αιρετοί άρχοντες, στρατηγοί και ίππαρχοι, γεγονός που αποδεικνύει ότι η πολιτεία δεν καταδικάζει τη συμμετοχή στο ιππικό αλλά την τέλεση αξιόποινων πράξεων και την παραβίαση των νόμων από τους ιππείς σε προσωπικό επίπεδο κάθε φορά. Με αυτόν τον τρόπο, ο Μαντίθεος αποκρούει την εις βάρος του κατηγορία και κατορθώνει να αποδείξει ότι οι κατηγοροί του είναι ψεύτες και συκοφάντες, αφού τον κατηγορούν απλώς για τη συμμετοχή του στο ιππικό και όχι για τη διάπραξη συγκεκριμένων αξιόποινων πράξεων.



ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

τῇ γνώμῃ χρωμένους: Η κατάληψη ενός αξιώματος, ακόμα και σε τυραννικό καθεστώς, δεν αποτελεί από μόνη της κατηγορία εις βάρος του ατόμου που το εξασκεί παρά μόνο αν η ιδιότητά του το διευκολύνει στο να εγκληματεί σε βάρος συμπολιτών του. Επομένως, ο Μαντίθεος πιστεύει ότι η θητεία στο ιππικό δεν αποτελεί από μόνη της μομφή εναντίον του.

πολλούς δ' τῶν τότε ἵππευσάντων στρατηγούς και ἱππάρχους κεχειροτονημένους: Η ψηφοφορία με ανάταση του δεξιού χεριού ήταν μία από τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι Αθηναίοι για να επιλέγουν τα άτομα που θα καταλάμβαναν αξιώματα. Χρησιμοποιούνταν κυρίως για την εκλογή των στρατηγών και των ιππάρχων, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την άμυνα του κράτους. Το γεγονός ότι οι Αθηναίοι είχαν αναθέσει συνειδητά τα ύψιστα αυτά αξιώματα σε πρώην ιππείς, σημαίνει ότι η υπηρεσία στο ιππικό δε θεωρούνταν από μόνη της αρκετή για να αποκλειστεί κάποιος από τη διακυβέρνηση της πόλης.

Ανάβηθι: Οι μάρτυρες, για να διακρίνονται, και κυρίως για να ακούγονται από τους Βουλευτές (δικαστές), ανέβαιναν σε ένα βάθρο που βρισκόταν σε κατάλληλη θέση.

μαρτύρησον: Η παρουσίαση μαρτύρων έχει μεγάλο κύρος στη συνείδηση του δικαστή. Με την κατάθεσή του ο μάρτυρας δεσμεύεται απέναντι στην πολιτεία για το περιεχόμενό της



και λειτουργεί ευεργετικά ή αρνητικά για τον κατηγορούμενο. Ως είδος πίστεως η μαρτυρία εντάσσεται στις άτεχνες πίστεις, αφού δεν εξαρτάται από τις ικανότητες του ρήτορα.



ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΘΕΣΗ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η παράγραφος 8 του λόγου αποτελεί το τέλος του πρώτου μέρους της απολογίας του Μαντιθέου. Ο ομιλητής θα ανακεφαλαιώσει σε αυτήν τα σημαντικότερα στοιχεία, τα οποία αποδεικνύουν την αθωότητά του και θα προσθέσει έναν ακόμα υποθετικό συλλογισμό για να ολοκληρώσει την ανασκευή του εις βάρος του κατηγορητηρίου.

ΣΚΟΠΟΣ ΡΗΤΟΡΑ

Ο Μαντιθέος συνεχίζει την προσπάθειά του να αποδείξει ότι οι κατηγορίες προς το πρόσωπό του είναι ψευδείς και αστήρικτες. Επιδιώκει να δείξει ότι τα πραγματικά κίνητρα που κρύβονται πίσω από την επίθεση εναντίον του είναι ο φθόνος και η ζήλια των αντιπάλων του, οι οποίοι επιθυμούν να τον μειώσουν ηθικά και να βλάψουν με τα ψεύδη τους την εικόνα και τη θέση που είχε μέσα στην πόλη. Γι' αυτό κλείνει το λόγο του με τη φράση περιφανώς *έτόλμησάν μου καταψεύσασθαι*, με την οποία αποκαλύπτει στους Βουλευτές την πραγματική ουσία των κατηγοριών εις βάρος του.

Α. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΡΗΤΟΡΑ (ΕΝΤΕΧΝΕΣ ΠΙΣΤΕΙΣ)

Ο ομιλητής επιστρατεύει επιπλέον επιχειρήματα για να πετύχει την ολοκληρωτική ανασκευή των κατηγοριών εναντίον του. Δεν αρκείται στα αποδεικτικά στοιχεία της αθωότητάς του, αλλά προχωρά ένα βήμα παραπάνω.

- Χρησιμοποιώντας έναν υποθετικό ισχυρισμό, δηλώνει ότι αν είχε υπηρετήσει στο ιππικό, δε θα το αρνούσαν ως κάτι κακό, αλλά θα ζητούσε να αξιολογηθεί για τη συμπεριφορά του προς τους πολίτες κατά τη διάρκεια του. Αν αποδεικνυόταν ότι δεν είχε βλάψει κανέναν, τότε θα αξίωνε να του επιτραπεί να καταλάβει το βουλευτικό αξίωμα (άλλ' ήξιουν, ἀποδείξας ὡς οὐδείς ὑπ' ἐμοῦ τῶν πολιτῶν κακῶς πέπονθε, δοκιμάζεσθαι). Το λογικό αυτό επιχείρημα διατυπώνεται με τον υποθετικό λόγο του αντίθετου του πραγματικού (εἴπερ ἵππευσα, οὐκ ἂν ἦ ἔξαρνος), αποδεικνύοντας ότι δεν έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα, αλλά χρησιμοποιείται αποκλειστικά για να επιτευχθεί η ολό-



πλευρη προσέγγιση της υπόθεσης.

2. Στη συνέχεια καταφεύγει στη χρήση ενός πραγματικού επιχειρήματος με έντονο ψυχολογικό βάρος. Δηλώνει ότι δεν κατανοεί την κατηγορία εναντίον του από τη στιγμή που γνωρίζει ότι πολλοί συμπολίτες του, οι οποίοι στο παρελθόν υπήρξαν ιππείς, εκμεταλλεύόμενοι τη γενική αμνηστία που παρείχε ο Θρασύβουλος, έχουν καταλάβει ανώτατες θέσεις στον πολιτικό μηχανισμό της Αθήνας. Πολλοί έχουν εκλεγεί στρατηγοί ή αρχηγοί του ιππικού (πολλούς δ' αὐτῶν στρατηγούς και ἰππάρχους κεχειροτονημένους), ενώ αρκετοί από αυτούς ανήκουν στη Βουλή, που θα αποφασίσει για την υπόθεσή του (πολλούς μὲν τῶν τότε ἰππευσάντων βουλευόντας).

Επομένως, αισθάνεται ότι δεν απολογείται για να αποδείξει την αθωότητά του, η οποία είναι πασιφανής σε οποιοδήποτε μπορεί να ελέγξει τα στοιχεία ανεπηρέαστος από προσωπικές συμπάθειες, αλλά για να προβάλει το μέγεθος των ψεμάτων που εξαπέλυσαν εναντίον του οι προσωπικοί του αντίπαλοι.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ

Σε αυτήν την παράγραφο ο Μαντίθεος χρησιμοποιεί μια ποικιλία επιχειρημάτων για να ανασκευάσει τις κατηγορίες εις βάρος του. Αρχικά ξεκινά με έναν υποθετικό συλλογισμό, ο οποίος δεν έχει φυσικά μεγάλη αποδεικτική αξία, επειδή στηρίζεται σε παραδοχές που κάνει ο ομιλητής (εἴπερ ἰππευσα ... ἀποδείξας), οι οποίες δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν από την πραγματικότητα. Παρόλα αυτά έχει μεγάλη συναισθηματική δύναμη, την οποία εκμεταλλεύεται προς όφελός του ο Μαντίθεος. Δείχνει στους Βουλευτές ότι δεν έχει σημασία η συμμετοχή κάποιου στο ιππικό κατά τη διάρκεια της εξουσίας των Τριάκοντα Τυράννων αλλά η συμπεριφορά του εκείνο το διάστημα (ἀποδείξας ὡς οὐδείς ὑπ' ἐμοῦ τῶν πολιτῶν κακῶς πέπονθε).

Το δεύτερο, όμως, επιχείρημα στηρίζεται σε γεγονότα, τα οποία οι Βουλευτές δεν μπορούν να αγνοήσουν. Μεγάλη αποδεικτική αξία έχει η χρήση του ρήματος ὄρω, με την οποία ο Μαντίθεος επικαλείται την άμεση μαρτυρία όλων των Βουλευτών και του κοινού για όσα θα υποστηρίξει στη συνέχεια του λόγου του. Με αυτόν τον τρόπο, το επιχείρημά του καθίσταται ατράνταχτο, αφού κανείς δε θα μπορούσε να αμφισβητήσει τα λεγόμενά του, τα οποία στηρίζονται στην άμεση παρατήρηση. Δηλώνει ότι πολλοί στρατηγοί και ἰππάρχοι είχαν υπηρετήσει στο παρελθόν στο ιππικό, αλλά αυτό δεν τους εμπόδισε να καταλάβουν τα ανώτατα αυτά αξιώματα (πολλούς δ' αὐτῶν στρατηγούς και ἰππάρχους κεχειροτονημένους). Επίσης, ανάμεσά τους υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι ήταν πράγματι ιππείς την επίμαχη περίοδο, όμως αυτό δεν τους σταμάτησε από το να καταλάβουν μία θέση στη Βουλή (και πολλούς μὲν τῶν τότε ἰππευσάντων βουλευόντας). Από τη στιγμή που εκείνοι εκλέ-



χησαν Βουλευτές, επιβάλλεται να εγκρίνουν και τη δική του εκλογή, διαφορετικά θα αποδείξουν σε ολόκληρη την πόλη ότι δεν υπάρχει ισονομία, το βασικότερο στοιχείο της δημοκρατίας. Με αυτόν τον τρόπο κατορθώνει να μεταθέσει το βάρος της κατηγορίας στους Βουλευτές, τους οποίους έμμεσα «προειδοποιεί» να μην καταψηφίσουν την εκλογή του, γιατί σε αυτήν την περίπτωση θα έχουν λάβει μια μεροληπτική, άδικη και παράνομη απόφαση, προκαλώντας διχόνοια στην πόλη. Μια τέτοια απόφαση θα καταδείκνυε ότι η γενική αμνηστία που είχε προσφέρει ο Θρασύβουλος το 403 π.Χ. αποτέλεσε ρητορικό τέχνασμα του αρχηγού της δημοκρατικής παράταξης και δεν είχε «γενική» ισχύ. Επομένως, τους καλεί να εφαρμόσουν και στην περίπτωσή του το ίδιο σκεπτικό που ακολούθησαν και στις προηγούμενες περιπτώσεις και να επικυρώσουν την εκλογή του στο βουλευτικό αξίωμα (ὄρῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ταύτη τῇ γνώμῃ χρωμένους).

ΡΗΤΟΡΙΚΑ ΗΘΗ (ΗΘΟΠΟΙΙΑ)

Σε αυτήν την παράγραφο προβάλλεται έντονα το ήθος του ομιλητή, των αντιπάλων του και έμμεσα των Βουλευτών, μέσα από την αναφορά του ότι ὄρῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ταύτη τῇ γνώμῃ χρωμένους, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν τότε ἵππευσάντων βουλευόντας.

A) Ἡθος ομιλητή

Ο Μαντίθεος παρουσιάζεται **ελικρινής** και **ενάρετος**, αφού δε διστάζει να προσεγγίσει την υπόθεση και από την αρνητική της πλευρά (εἴπερ ἵππευσα, οὐκ ἂν ἦ ἔξαρνος). Αυτό αποδεικνύει την **αυτοπεποίθηση** και την **αποφασιστικότητά** του να αντιμετωπίσει κάθε εμπόδιο προκειμένου να επιτύχει το στόχο του (ἠξίουν, ἀποδείξας ὡς οὐδεὶς ὑπ' ἐμοῦ τῶν πολιτῶν κακῶς πέπονθε, δοκιμάζεσθαι). Παράλληλα, τονίζει τη **γενναιότητά** του, αφού διεκδικεί ισότιμη αντιμετώπιση με τους άλλους πολίτες. Δε στρέφεται εναντίον όσων ωφελήθηκαν από τη γενική αμνηστία του Θρασύβουλου και κατέλαβαν υψηλές θέσεις στην αθηναϊκή πολιτεία, αλλά επιδιώκει την ίδια αντιμετώπιση και για τον εαυτό του. Μάλιστα, κατορθώνει να προβληθεί ως **υπερασπιστής** της Βουλής, αφού έμμεσα τονίζει τον αντίκτυπο που θα έχει για το κύρος της η απόρριψή του (ὄρῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ταύτη τῇ γνώμῃ χρωμένους). Τέλος, παρουσιάζει τη δικαιολογημένη **αγανάκτηση** που νιώθει προς τους αντιπάλους του για όλα τα ψέματα που είπαν εναντίον του (ὥστε μηδὲν δι' ἄλλο με ἠγείσθε ταύτην ποιείσθαι τὴν ἀπολογία, ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησάν μου καταψεύσασθαι).

B) Ἡθος κατηγορών

Ο Μαντίθεος καταλήγει στο συμπέρασμα το οποίο εισάγεται με το σύνδεσμο ὥστε (ὥστε μηδὲν δι' ἄλλο με ἠγείσθε ταύτην ποιείσθαι τὴν ἀπολογία, ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησάν μου καταψεύσασθαι), σύμφωνα με το οποίο οι κατηγορίες εναντίον του είναι αβάσιμες και άνάξιες απάντησης. Με την αναφορά αυτή συνεχίζει να **μειώνει ηθικά** τους κατηγορούς του



και να αποδεικνύει στο ακροατήριο του ότι πρόκειται για **ανθρώπους χαμηλής ηθικής στάθμης, ανάξιους εμπιστοσύνης και εκτίμησης**. Έτσι, με την τελευταία φράση της παραγράφου παρουσιάζει τους αντιπάλους του **ψεύτες και υποκριτές**, οι οποίοι με το πρόσχημα ότι επιθυμούν το καλό της πολιτείας, τον **συκοφάντησαν** περίτρανα. Έτσι, αποδεικνύεται ότι είναι **ανήθικοι και κακοήθεις**, αφού επιδιώκουν την προσωπική προβολή μέσα από το ψέμα και τη δυσφήμιση ενάρετων πολιτών (**ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησάν μου καταψεύσασθαι**).

Γ) Ἦθος βουλευτῶν

Ο Μαντίθεος προβάλλει τους Βουλευτές ως **υπεύθυνους και λογικούς** ανθρώπους, οι οποίοι έχουν τη **δύναμη** να **συγχωρούν** και **δεν κρίνουν** τους πολίτες από τη θέση που κατείχαν στο ιππικό, την περίοδο που είχαν την εξουσία οι Τριάκοντα Τύραννοι, αλλά από τις πράξεις τους καθαυτές. Γι' αυτό δέχτηκαν στους κόλπους της Βουλής άτομα που αποδεδειγμένα ήταν ιππείς τη συγκεκριμένη περίοδο (**ὄρῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ταύτῃ τῇ γνώμῃ χρωμένους**).

ΡΗΤΟΡΙΚΑ ΗΘΗ (ΠΑΘΟΠΟΙΙΑ)

Η παράγραφος δονείται κυριολεκτικά από τα συναισθήματα που επιδιώκει να προκαλέσει στο ακροατήριό του ο ομιλητής.

Όσον αφορά το πρόσωπό του, επιθυμεί να κερδίσει την **εκτίμηση** και τη **συμπάθειά** τους, αφού έχει αποδείξει ότι οι κατηγορίες εναντίον του δεν ευσταθούν και όλα αποτελούν μέρος μιας σκευωρίας με στόχο την ηθική του εξόντωση. Επομένως, συγκεντρώνει όλα τα «τυπικά» προσόντα για να εκλεγεί Βουλευτής.

Με την τελευταία φράση της παραγράφου, ο Μαντίθεος αποκαλύπτει τα πραγματικά του αισθήματα προς τους κατηγορούς του. Θέλει να προκαλέσει **οργή** και **αντιπάθεια** προς τους αντιπάλους του, οι οποίοι καταφεύγοντας σε ασύστολα ψέματα επιχειρήσαν να προσβάλουν το ήθος ενός άξιου πολίτη (**ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησάν μου καταψεύσασθαι**). Για αυτόν το λόγο οι Βουλευτές οφείλουν να τους αντιμετωπίζουν με **περιφρόνηση** και **αδιαφορία**.

B. ΑΤΕΧΝΕΣ ΠΙΣΤΕΙΣ

Ο ομιλητής καλεί κάποιον μάρτυρα για να επιβεβαιώσει όσα ανέφερε για την αποδημία του στον Πόντο και την στιγμή της επιστροφής του στην Αθήνα. Η κατάθεση του μάρτυρα θα ενίσχυε φυσικά τη θέση του κατηγορούμενου, αφού οι Βουλευτές δε θα μπορούσαν να αγνοήσουν τη μαρτυρία του (**Ἀνάβηθι δέ μοι καὶ μαρτύρησον**).



ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ-ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο Μαντίθεος ολοκλήρωσε την ανατροπή των εις βάρος του κατηγοριών στις προηγούμενες παραγράφους και καταλήγει στο τελικό του συμπέρασμα. Για το λόγο αυτό δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αντιστοιχία μορφής και περιεχομένου. Η παράγραφος στο μεγαλύτερο μέρος της αποτελείται από κύριες προτάσεις, οι οποίες προσφέρονται για την παρουσίαση γεγονότων, και λιγότερο από δευτερεύουσες, οι οποίες προσφέρονται για τη χρήση ρητορικών σχημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, ο ομιλητής τονίζει έμμεσα ότι η αθωότητά του στηρίζεται σε χειροπιαστά στοιχεία και όχι σε τεχνάσματα. Η πρόθεσή του αυτή δε σημαίνει, όμως, ότι απουσιάζουν τα εκφραστικά μέσα. Το αντίθετο μάλιστα! Η παράγραφος διακρίνεται για την παρουσία πληθώρας ρητορικών μέσων.

- Καταφεύγει στη χρήση αντιθέσεων, χρησιμοποιώντας το σχήμα της άρσης-θέσης, στο οποίο δίνεται **έμφαση** στο δεύτερο μέρος της αντίθεσης.
 - οὐκ ἂν ἦν ἔξαρνος - ἀλλ' ἤξιουν.
 - μηδὲν δι' ἄλλο - ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησάν (τελικό συμπέρασμα Μαντιθέου).
 - Η **ισχύς** του συμπεράσματος ενισχύεται **περαιτέρω** με την παρεμβολή της πρόθεσης **διὰ** ανάμεσα στο **μηδὲν** και στο **ἄλλο** και με την εμφατική διαφορά ύφους που δημιουργεί η εκφορά του δεύτερου όρου της σύγκρισης με αιτιολογική πρόταση (**ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησάν μου καταψεύσασθαι**) και του πρώτου με εμπρόθετου προσδιορισμού της αιτίας (**μηδὲν δι' ἄλλο**).
- Κυριαρχεί η χρήση του υπερβατού σχήματος, το οποίο δίνει **έμφαση** στη λέξη που απομακρύνεται από την προσδιοριζόμενη.
 - ὡς ... πεποικῶς.
 - ἀλλ' ἤξιουν ... δοκιμάζεσθαι.
 - οὐδείς ... τῶν πολιτῶν.
 - ὑπ' ἐμοῦ ... κακῶς πέπονθε.
 - ὄρῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ... χρωμένους.
 - πολλοὺς ... κεχειροτονημένους.
 - ταύτην ... τὴν ἀπολογία.
 - περιφανῶς ... καταψεύσασθαι.
- Η χρήση του πολυσύνδετου φανερώνει τη δεδηλωμένη απόφαση της πόλης να **αγνοήσει** το **παρελθόν** και να **εφαρμόσει** έμπρακτα τη γενική **αμνηστία** που είχε προσφέρει ο Θρασύβουλος το 403 π.Χ.
 - ὄρῳ δὲ καὶ ὑμᾶς ... καὶ πολλοὺς.



4. Με τη βοήθεια των περιφράσεων δίνει **όγκο** στο λόγο του και ενισχύει τη **δύναμη** των ισχυρισμών του, αφού τα νοήματα καταλαμβάνουν περισσότερο **χώρο** στην παράγραφο και ωθούν τους Βουλευτές να αγωνιστούν για να αντιληφθούν το μέγεθος της έννοιας.
- οὐκ ἂν ἤ ἔξαρνος (= οὐκ ἂν ἠρνούμην).
 - κακῶς πέπονθε (= βέβλαπται).
 - ποιῆσθαι τὴν ἀπολογία (= ἀπολογεῖσθαι).
5. Παράλληλα, κάνει χρήση της επανάληψης για να δώσει **έμφαση** στον αριθμό των παλαιών συνεργατών των Τριάκοντα Τυράννων, οι οποίοι έχουν καταλάβει σημαντικά δημόσια αξιώματα.
- πολλοὺς μὲν ... πολλοὺς δ'.
6. Τέλος, η χρήση προστακτικής στις τρεις από τις τέσσερις τελευταίες προτάσεις αποδεικνύει αφενός τη **σιγουριά** και την **αυτοπεποίθηση** του Μαντιθέου, αφετέρου ότι με τη βοήθεια της ισχυρής προσωπικότητάς του, **κυριαρχεί** στην αίθουσα του βουλευτηρίου και **ελέγχει** απόλυτα το ρυθμό εξέλιξης της δοκιμασίας.
- ἠγείσθε ... **Ἀνάβηθι** δέ μοι καὶ **μαρτύρησον**.

Π Απαντήσεις στις Ασκήσεις του σχολικού βιβλίου

Διήγηση-Απόδειξη 4-8

1. Ποιο είναι το βαθύτερο αίτιο της κατηγορίας κατά του Μαντιθέου;

Στο Προοίμιο του λόγου του, ο Μαντίθεος απέδωσε την επίθεση εναντίον του στην κακοήθεια και τη συκοφαντική διάθεση των κατηγορών του, οι οποίοι προσπάθησαν με αυτόν τον τρόπο να τον μειώσουν ηθικά και να αμαυρώσουν την προσωπική του εικόνα. Όμως, η τακτική αυτή αποτελεί κοινό τόπο σε πολλούς ρητορικούς λόγους, γι' αυτό δεν πρέπει να τη λαμβάνουμε ιδιαίτερα υπόψη. Παρόλα αυτά, ο ομιλητής φαίνεται ότι υιοθετεί αυτήν την αντίληψη πλήρως και στηρίζει ολόκληρη την απολογητική του γραμμή πάνω σε αυτήν τη πίστη. Στις επόμενες παραγράφους ο Μαντίθεος προσθέτει επιπλέον στοιχεία όσον αφορά το συγκεκριμένο σκέλος της κατηγορίας. Δηλώνει ότι οι αντίπαλοι του δεν είναι μόνο ηθικά κατώτεροι, όπως υποστήριξε στην παράγραφο 3 (**τούτους δε ἠγείσθαι χείρους εἶναι**) αλλά και διανοητικά, αφού είναι τόσο ανόητοι, ώστε στηρίζουν μία τόσο σοβαρή κατηγορία (συνεργασία με το καθεστώς των Τριάκοντα Τυράννων) σε τόσο αβέβαια πειστήρια, όπως είναι η **πινακίδα** (**εὐθηθές ἐστιν**). Παράλληλα ο ομιλητής συνεχίζει να μειώνει ηθικά τους αντιπάλους του, όπως κάνει από την αρχή, αποδεικνύοντας με ισχυρά στοιχεία (αναφορά στους καταλόγους των φυλάρχων) ότι δε συμμετείχε



στο ιππικό την περίοδο που τον κατηγορούσαν. Με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύει ότι η εις βάρος του κατηγορία δεν είναι τίποτε περισσότερο από ασύστολα ψεύδη, τα οποία έσπειραν οι προσωπικοί του αντίπαλοι, όταν έμαθαν την εκλογή του ως Βουλευτή, για να τον μειώσουν ηθικά (*περιφανῶς ἐτόλμησάν μου καταψεύσασθαι*). Επομένως, ο Μαντίθεος αποδίδει τη διώξη του στα προσωπικά κίνητρα κάποιας ομάδας Αθηναίων, οι οποίοι διακατέχονται από ζήλεια και φθόνο προς το πρόσωπό του και επιθυμούν να τον βλάψουν, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο, θεμιτό και αθέμιτο. Πιστεύει, λοιπόν, ότι οι αντίπαλοί του βρήκαν την ευκαιρία να ικανοποιήσουν τα πάθη τους και ταυτόχρονα να παρουσιαστούν ως ευσυνείδητοι πολίτες.

Αν και κανείς δεν μπορεί να απορρίψει εντελώς το παραπάνω σκέλος της κατηγορίας προς τον Μαντίθεο, οι πραγματικοί λόγοι φαίνεται να είναι καθαρά πολιτικοί, παρόλο που ο ομιλητής δεν κάνει καμία συγκεκριμένη αναφορά στο συγκεκριμένο θέμα και επιλέγει τεχνηέντως να μην το θίξει καθόλου. Ήταν γεγονός ότι καταγόταν από εύπορη οικογένεια και διακρινόταν για τα ολιγαρχικά του φρονήματα, όπως αποδείκνυε και η εξωτερική του εμφάνιση (είχε μακριά μαλλιά, χαρακτηριστικό δείγμα των Λακεδαιμονίων, βλ. § 18 *εἴ τις κομᾶ*). Επομένως, αν και στο Προοίμιο του λόγου του δήλωσε τη νομιμοφροσύνη και την πίστη του στο δημοκρατικό πολίτευμα (*εὐνόος εἰμι τοῖς καθεστηκόσι πράγμασι*), η γενικότερη στάση του αποδεικνύει ότι απλά έδειχνε ανοχή προς το συγκεκριμένο πολίτευμα. Επίσης, αν και δήλωσε ότι συμμετείχε στους ίδιους αγώνες με τους υπόλοιπους Αθηναίους για την αποκατάσταση της δημοκρατίας (*ἠνάγκασμαι τῶν αὐτῶν κινδύνων μετέχειν ὑμῖν*) η απουσία του από την Αθήνα την κρίσιμη περίοδο (405-403 π.Χ.) και η αδιαφορία του για τις δυσκολίες και τις διώξεις που αντιμετώπιζαν οι υπόλοιποι Αθηναίοι εξαιτίας των πολιτικών τους φρονημάτων, αποδεικνύουν με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο τα αληθινά του αισθήματα για τη δημοκρατία.

Φυσικό ήταν, λοιπόν, να ενισχυθεί η αντιπάθεια προς το πρόσωπό του και να δεχθεί επιθέσεις από τους συμπολίτες του. Αν και ο Θρασύβουλος, μετά την αποκατάσταση του πολιτεύματος είχε προσφέρει γενική αμνηστία σε όσους είχαν συνεργαστεί με το καθεστώς των Τριάκοντα Τυράννων, σε μία προσπάθεια να κατασιγάσει τα πολιτικά πάθη και να εδραιώσει τη δημοκρατία, είναι αναμενόμενο σε προσωπικό επίπεδο να υπήρχαν ακόμα αντιπαραθέσεις και αντιπαλότητες, οι οποίες εκδηλώνονταν συγκεκαλυμμένες μέσα από νόμιμες διαδικασίες, όπως ήταν η δοκιμασία. Όσοι διακρίνονταν για τα δημοκρατικά τους αισθήματα κατέβαλλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να εμποδίσουν την ανάρρηση ολιγαρχικών σε ισχυρές θέσεις, επειδή πίστευαν ότι θα χρησιμοποιούσαν τη δύναμή τους για να ανατρέψουν ξανά το πολίτευμα. Από την άλλη, οι ολιγαρχικοί δεν μπορούσαν να ησυχάσουν, αφού έγιναν εις βάρος τους πολλές δίκες από ανθρώπους, οι



οποίοι είχαν βασανιστεί από αυτούς κατά τη διάρκεια του καθεστώτος των Τριάκοντα Τυράννων.

Μέσα σε αυτό το γενικότερο κλίμα δυσπιστίας και αλληλοκατηγοριών εντάσσεται και η δοκιμασία του Μαντιθέου. Αυτή φαίνεται πως υποκινήθηκε από πολιτικά αίτια, αν και δεν αποκλείουμε την πιθανότητα προσωπικής αντιπαράθεσης με τους κατηγορούς του.

2. Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί ο Μαντίθεος να αναιρέσει την κατηγορία; Ποιο κατά τη γνώμη σας έχει τη μεγαλύτερη αποδεικτική ισχύ; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

Ο Μαντίθεος, όπως δήλωσε ξεκάθαρα στο Προοίμιο του λόγου του, θα επιχειρήσει να ανασκευάσει την κατηγορία συμμετοχής στο καθεστώς των Τριάκοντα Τυράννων, αποδεικνύοντας ότι δεν ανήκε στο ιππικό τη συγκεκριμένη περίοδο, δε βρισκόταν καν στην πόλη και, φυσικά, δε συμμετείχε στο τότε πολίτευμα (*πρώτον δὲ ἀποδείξω ὡς οὐκ ἵππευον οὐδ' ἐπεδήμουν ἐπὶ τῶν τριάκοντα, οὐδὲ μετέσχον τῆς τότε πολιτείας*).

Προκειμένου να επιτύχει το στόχο του, ξεκινά το λόγο του με το πιο βασικό και εύκολο να αποδειχθεί επιχείρημα, την αποδημία του στον Πόντο (*οὐδ' ἐπεδήμουν ἐπὶ τῶν τριάκοντα*). Δηλώνει ότι το διάστημα που τον κατηγορούν, ο ίδιος μαζί με τον αδελφό του βρίσκονταν στον Σάτυρο, στον Πόντο. Επέστρεψαν μόλις πέντε μέρες πριν από την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Επόμενο ήταν, λοιπόν, να μην επιλέξουν να συνεργαστούν με το καθεστώς, το οποίο κατέρρεε. Από την άλλη, ούτε και οι ολιγαρχικοί θα ήθελαν να τους προσφέρουν μερίδιο στην εξουσία, αφού απουσίαζαν και δεν τους είχαν βοηθήσει στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος (*οὐδὲ μετέσχον τῆς τότε πολιτείας*). Μάλιστα, το παράδειγμα του Θηραμένη (βλ. Α' Λυκείου Ξενοφώντος *Ἑλληνικά*, βιβλίο 3, § 50-56) αποδεικνύει ότι οι Τριάκοντα Τύραννοι όχι μόνο δεν αναζητούσαν νέους συνεργάτες, αλλά εξόντωναν και τους ήδη υπάρχοντες από τη στιγμή που οι απόψεις τους είχαν διαφοροποιηθεί.

Στη συνέχεια, παραθέτει μια σειρά επιχειρημάτων, με τα οποία επιδιώκει να αποδείξει ότι δε συμμετείχε στο ιππικό την περίοδο που τον κατηγορούν, αφού το όνομά του ήταν γραμμένο μόνο στο σανίδιον, το οποίο, όμως, δεν αποτελεί αξιόπιστη μαρτυρία, αφού ήταν αφύλακτο και σε κοινή θέα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αφερεγγυότητας του σανιδίου αποτελεί το γεγονός ότι σε αυτό βρέθηκαν γραμμένα τα ονόματα πολιτών, οι οποίοι αποδεδειγμένα απουσίαζαν από την πόλη την περίοδο αυτή, ενώ απουσίαζαν άλλων, οι οποίοι παραδέχονταν ότι είχαν υπηρετήσει τη θητεία τους στο ιππικό. Αντίθετα, το μόνο έγκυρο αποδεικτικό στοιχείο είναι ο επίσημος κατάλογος των ιππέων, τον οποίο είχαν συντάξει οι φύλαρχοι το 403 π.Χ. και είχαν υποβάλει στη Βουλή. Σε αυτόν αναφέρονταν τα ονόματα των ιππέων, οι οποίοι όφειλαν να επιστρέψουν στο δημόσιο το χρη-



ματικό επίδομα (κατάστασιν) το οποίο είχαν λάβει αρχικά. Προς μεγάλη απογοήτευση των κατηγορών του, ο Μαντίθεος δηλώνει ότι το όνομά του δεν περιλαμβανόταν στον συγκεκριμένο κατάλογο και ούτε θα μπορούσε να σβηστεί με ευκολία, αφού ήταν δημόσιο έγγραφο, το οποίο φυλασσόταν στα αρχεία του κράτους και οι φύλαρχοι ήταν υποχρεωμένοι να επιβαρυνθούν οικονομικά με την «παράλειψη» ορισμένων ονομάτων. Επίσης, οι δημόσιοι κατήγοροι (σύνδικοι) δε στράφηκαν εναντίον του για να του ζητήσουν την επιστροφή του χρηματικού επιδόματος (ανάπραξιν), αποδεικνύοντας για μία ακόμα φορά την έλλειψη οποιουδήποτε σοβαρού αποδεικτικού στοιχείου εις βάρος του.

Τέλος, η συμμετοχή στο ιππικό δεν αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την καταδίκη και την απόρριψή του από το βουλευτικό αξίωμα, αφού ανάμεσα στους υπάρχοντες Βουλευτές υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι αποδεδειγμένα είχαν υπηρετήσει και αυτοί στο ιππικό την ίδια περίοδο για την οποία κατηγορείται ο ίδιος. Μάλιστα, πολλοί από αυτούς έχουν αναλάβει πολύ πιο σημαντικά αξιώματα, αφού οι συμπολίτες τους αποφάσισαν να τους εκλέξουν στρατηγούς ή αρχηγούς του ιππικού. Επομένως, υπάρχει δεικνυμένο, θα λέγαμε, χρησιμοποιώντας τη σημερινή δικανική ορολογία, το οποίο αποδεικνύει ότι η συμμετοχή στο ιππικό δεν αποτελεί επαρκή λόγο για την αποπομπή κάποιου υποψήφιου από το αξίωμα που επιθυμεί. Αντίθετα, βασικό κριτήριο αποτελεί η συμπεριφορά του προς τους συμπολίτες του και η πρόκληση ή μη βλάβης ηθικής ή σωματικής σε βάρος τους. Άρα ο Μαντίθεος επιζητά να κριθεί και αυτός με τα ίδια σταθμά, όπως και οι υπόλοιποι πριν από αυτόν. Θέτει, έτσι, τους Βουλευτές ενώπιον ενός ηθικού διλήμματος, το οποίο θα αποκαλύψει έμπρακτα τον αληθινό χαρακτήρα της δημοκρατίας: είτε θα τον αθωώσουν και θα του επιτρέψουν να αναλάβει το αξίωμα που επιθυμεί είτε θα τον καταδικάσουν, αποδεικνύοντας ότι στην πράξη δεν υπάρχει ισονομία, αλλά οι πολίτες κρίνονται με βάση τα πολιτικά τους πιστεύω και συχνά πέφτουν θύματα συκοφαντίας.

Τη μεγαλύτερη τυπική αποδεικτική αξία είχε το επιχείρημα, το οποίο αναφερόταν στην απουσία του ονόματός του από τους επίσημους κρατικούς καταλόγους, τους οποίους τηρούσαν οι φύλαρχοι. Από την άλλη, τη μεγαλύτερη ουσιαστική αξία είχε η αναφορά του Μαντιθέου στην αποδημία του στον Πόντο. Πρόκειται για ένα πειστικό, ισχυρό και ατράνταχτο επιχείρημα, το οποίο μπορεί να επιβεβαιωθεί με ευκολία από την κατάθεση του μάρτυρα, ο οποίος είχε κληθεί γι' αυτόν ακριβώς το λόγο.

3. μεθισταμένης της πολιτείας: Πότε άλλοτε την εποχή εκείνη κατελύθη το δημοκρατικό πολίτευμα των Αθηναίων και πότε στην πρόσφατη ιστορία μας;

Διάχυτη είναι η πίστη ότι το δημοκρατικό πολίτευμα κυριάρχησε ανελλιπώς στην πολιτική ιστορία της Αθήνας από τη στιγμή της θέσπισης του από τον Εφιάλτη, ο οποίος επέφερε μεταβολές στους νόμους του Σόλωνα, οι οποίες έδιναν ακόμα μεγαλύτερη εξου-



σία στο λαό. Η αλήθεια, όμως, είναι εντελώς διαφορετική. Η δημοκρατία αντιμετώπισε πολλές δύσκολες στιγμές και συχνά κινδύνευσε να καταλυθεί το πολίτευμα. Πέρα από τη γνωστή τυραννία των Τριάκοντα Τυράννων, στην οποία αναφέρεται η κατηγορία εναντίον του Μαντιθέου και την οποία συναντήσαμε και στα *Ελληνικά* του Ξενοφώντα στην Α' Λυκείου, η αθηναϊκή δημοκρατία είχε καταλυθεί για τέσσερις μήνες το 411 π.Χ. από ομάδα ένοπλων ολιγαρχικών. Αυτοί, αφού διέπραξαν αρκετές πολιτικές δολοφονίες ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζει αυτή του δημοκρατικού ηγέτη Ανδροκλή, κατάφεραν, εκφοβίζοντας το λαό να καταργήσουν με ψήφισμα το δημοκρατικό πολίτευμα! Εκμεταλλεύόμενοι την αναταραχή λόγω του πολέμου με τους Λακεδαιμόνιους κατέλυσαν τη Βουλή των Πεντακοσίων και εγκαθίδρυσαν στη θέση της τη Βουλή των Τετρακοσίων, η οποία είχε απεριόριστη εκτελεστική εξουσία. Παράλληλα, περιόρισαν τον αριθμό των πολιτών στην Εκκλησία του Δήμου σε 5.000 εύπορους, που θα συγκαλούνταν με πρόταση της Βουλής, οι οποίοι, όμως, δεν συγκλήθηκαν ποτέ. Στη συνέχεια, εξόρισαν και θανάτωσαν πολλούς πολιτικούς τους αντιπάλους, ενώ δήμευσαν τα υπάρχοντά τους χωρίς δίκη και στη συνέχεια σφετερίστηκαν τις περιουσίες τους.

Δυστυχώς, πέρα από την αρχαιότητα, η δημοκρατία αντιμετώπισε πολλούς κλυδωνισμούς και στη νεότερη ιστορία μας. Το πιο πρόσφατο γεγονός αποτελεί η κατάλυσή της την 21^η Απριλίου 1967 από επίορκους αξιωματικούς του στρατού, οι οποίοι με ηγέτη το Συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο εγκαθίδρυσαν στρατιωτική δικτατορία, η οποία κατείχε την εξουσία στην Ελλάδα μέχρι τον Ιούλιο του 1974. Κατά τη διάρκειά της, συνέλαβαν και έκδιωξαν όλα τα μέλη της νόμιμης κυβέρνησης του Γεωργίου Παπανδρέου, κατάργησαν το Σύνταγμα και τους νόμους, οι οποίοι προστάτευαν τις προσωπικές ελευθερίες των κατοίκων και τα πολιτικά δικαιώματά τους. Ταυτόχρονα, εξόρισαν πολλούς δημοκράτες, ιδίως της αριστεράς, και βασάνισαν, συχνά μέχρι θανάτου πολλούς πολιτικούς τους αντιπάλους. Η αρχή του τέλους για την επαίσχυντη δικτατορία των Συνταγματάρχων, τη Χούντα, όπως έμεινε γνωστή στην Ιστορία, ξεκίνησε το Νοέμβριο του 1973, όταν οι φοιτητές στο Πολυτεχνείο της Αθήνας, όπως και σε πολλές άλλες σχολές, σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, εκμεταλλευόμενοι το πανεπιστημιακό άσυλο κατέλαβαν τα κτίρια των σχολών και αξίωσαν την απομάκρυνση των δικτατόρων από την εξουσία. Οι αντιδράσεις κορυφώθηκαν στις 17 Νοεμβρίου 1973, όταν ο στρατός εισέβαλε με τα танκς στο Πολυτεχνείο, οδηγώντας στο γνωστό αιματοκύλισμα. Η εξέλιξη των γεγονότων ήταν ραγδαία. Τον Γ. Παπαδόπουλο διαδέχτηκε ο Δημήτρης Ιωαννίδης σε μια προσπάθεια να αμβλυνθούν οι αντιδράσεις. Η αντίσταση, όμως, συνεχίστηκε. Τα θλιβερά γεγονότα στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974, τα οποία οδήγησαν στην κατάληψη του μεγαλύτερου μέρους της από τους Τούρκους ως τις μέρες μας, έδωσαν το τελειωτικό χτύπημα στη δικτατορία. Μετά την πτώση της, συστάθηκε κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με ηγέτη